

KORNAI JÁNOS

A társadalomtudományok elkülönüléséről és együttműködéséről

A szerző saját tapasztalataiból kiindulva tárgyalja az interdiszciplinaritás témakörét. Negatív tapasztalatait adatgyűjtésének eredményei megerősítik: a más tudományágra történő hivatkozások aránya igen alacsony a vizsgált négy tudományterületen (közgazdaságtan, jog, politológia és szociológia). Az összképet azonban pozitív példák árnyalják: a racionális választás elmélete áttörte a közgazdasági alkalmazás határát, és a játékelmélet is diszciplínákon túllépő leírási formává nőtte ki magát. Az országok idősorainak többváltozós regressziós elemzését sem csupán gazdasági jelenségekre alkalmazzák. Ezenkívül a közgazdaságtanban mára a „puha” adatok használata is elfogadottá vált. Az interdiszciplináris megközelítés elterjedését mutatja a rendszerparadigmának mint szemléletnek általánossá válása is. A szerző három ajánlással zárja tanulmányát. Legyen minimális jártasságunk a többi tudományterületen, biztassuk az interdiszciplináris munkát, és segítsük elő egy új típusú „társadalomtudós” megjelenését!*

Journal of Economic Literature (JEL) kód: A11, A12, A2.

Bevezetésképpen két, a közelmúltban szerzett tapasztalatról számolok be.

A Collegium Budapest (*Institute for Advanced Study*) keretében Susan-Rose Ackermannal, a Yale Egyetem professzorával együtt egy kutatócsoportot toboroztunk össze és irányítottunk, amely a 2000–2002-es években a következő izgalmas témát vizsgálta: *Tisztesség és bizalom a posztoszocialista átmenet fényében*.¹ A csoport különböző tudományterületek szakértőiből állt: volt köztük jogász, közgazdász, szociológus, politológus, politikai filozófiával foglalkozó kutató és történész. Minden héten szemináriumra gyűltünk össze, amelyen kölcsönösen beszámoltunk egymásnak a munkánkról. Valamennyiünket mehökkentett, hogy nehézségeink voltak egymás megértésével. Mindegyik tudományág a saját (kimondott vagy kimondatlan) axiómáira, alapvető feltevéseire épül. Mindegyiknek van saját nyelve, saját szótára. Mindegyik diszciplína művelője más-más szerzőket tekint „klasszikusnak” és úgy gondolja, azok mindenki számára ismertek. Diszciplínánként mások azok a kortárs művek, amelyek híressé váltak, és azok a témák, amelyekről illik

* Jelen tanulmány előzménye a CEU és a Világbank közös szervezésében 2005. június 14–15. között megrendezett *Scaling up the success of capacity building of economic education and research* című konferencián elhangzott nyitó előadás. A tanulmány angol nyelvű változata a konferencia anyagaiból szerkesztett kötetben jelenik meg (Kornai [2007]).

¹ A kutatás eredményeképpen keletkezett írásokat két kötetben foglaltuk össze (Kornai–Rose–Ackerman [2004], valamint Kornai–Rothstein–Rose–Ackerman [2004]).

tudni. Ennek ellenére mindegyik tudományág képviselője arra számított, hogy a többieknek van rálátásuk az ő területére.

A kutatócsoport interdiszciplináris jellege sajátos fegyelmet kényszerített a résztvevőkre. Arra kötelezte őket, hogy úgy beszéljenek a szemináriumon, hogy a többiek is megértsék. Tanultunk egymástól, megpróbáltunk nyitottak lenni a többi diszciplína által sugalmazott gondolatokra.

2005 elején Kínába utaztam. Amikor az ottani előadásokra készültem, igyekeztem megismerkedni a kínai reformról szóló legfrissebb irodalommal. Sorra olvastam a téma legjobb közgazdászszakértőinek írásait, és elámultam, hogy azok – noha érintik a reform politikai vonatkozásait – nem hivatkoznak a politikatudományi folyóiratokban megjelent cikkekre. Párhuzamosan olvastam a téma legkiválóbb politológus szakértőinek tanulmányait is, és azokban a fordított egyoldalúságot találtam – noha többször is kitérnek a gazdaság reformjára, nem láttam hivatkozást közgazdasági folyóiratokra. A Kína-szakértők e két csoportja között – legalábbis erre utal ez az *ad hoc* benyomás – nincs, vagy alig van intellektuális párbeszéd.

E tapasztalatokat látva, elhatároztam, hogy megpróbálom kissé közelebről megvizsgálni a különböző társadalomtudományi diszciplínák közötti kapcsolatokat. Péter Noémi közgazdászdiák volt a segítségemre e vizsgálódásban. Négy diszciplínával foglalkoztunk, nevezetesen a közgazdaságtudománnyal, a politikatudománnyal, a szociológiával és a jogtudománnyal. Mindegyikben kiválasztottunk öt-öt vezető folyóiratot, és megvizsgáltuk ezek egy teljes évfolyamát, vagyis valamennyi 2004. évi cikkét.

Különböző ismérvek szerint osztályozva adtuk össze a hivatkozások számát. A *Függetlenség* ismerteti a számítás módszereit, osztályozási elveit és a fő eredményeket. Összesen 316 olyan közgazdasági cikket találtunk, amelynél értelmezhető volt az általunk alkalmazott számítási metodológia. Ezek összesen 4885 olyan hivatkozást közöltek, amelyeknél identifikálni tudtuk, hogy milyen diszciplínához sorolható a forrás. E hivatkozások 88,9 százaléka közgazdaságtudományi folyóiratokra vonatkozott, 6,6 százaléka interdiszciplináris társadalomtudományi folyóiratokra, 2,2 százaléka politikatudományi folyóiratokra, 1,2 százaléka jogtudományi folyóiratokra és 1 százaléka szociológiai folyóiratokra. A közgazdászszakma ismereteinek fő forrása tehát túlnyomó részben önmaga, azaz a többi közgazdász által közgazdasági folyóiratban publikált írás. A szakma befelé fordul, és alig-alig vesz tudomást más társadalomtudományi szakmák produktumairól. Hasonló a helyzet a többi, itt vizsgált tudományágban is (lásd a *Függeléket*).

Nem szeretném ennek a miniatűr adatgyűjtésnek a *számszerű* eredményeit túlértékelni. Nyilvánvalóan sokkal alaposabb és megbízhatóbb számokat kapnánk, ha a folyóiratok több évfolyamát vennénk elő, és több diszciplínát és több folyóiratot vonnánk be a vizsgálatba. Most kihagytuk az összeadásokból azokat a hivatkozásokat, amelyek esetében kétséges volt, hogy melyik tudományterület generálta a forrásként használt tanulmányt. A számítás pontosítása nagy munkát igényelne – őszintén remélem, hogy ezt majd valaki valamikor elvégzi. Nyíri azonban ebből a kis első bepillantásból is feltűnően látszik, hogy milyen gyengék az intellektuális szálak a társadalomtudományok különböző ágai között.

Hol tartunk a társadalomtudományok közötti együttműködésben és elkülönülésben? Mít lehetne tenni annak érdekében, hogy e diszciplínák közelebb kerüljenek egymáshoz, és hogy a sok különféle szemlélet koherens ötvözetével közelíthessenek azokhoz a problémákhoz, amelyekkel most külön-külön próbálnak megbirkózni?

Írásom csupán részleges és vázlatos feleletet próbál adni – főként a gondolatébresztés kedvéért – ezekre a nehéz kérdésekre. A problémák mélyebb megértése alaposabb és kiterjedtebb kutatást igényel.

Öt biztató példa az interdiszciplináris megközelítésre

A tudományterületek közti interakciók általános képe kissé kedvezőbb a vázoltaknál. A következőkben öt példát szeretnék ismertetni olyan tudományos munkásságra, metodológiára és áramlatokra, amelyek keresztültrtek az egyes tudományterületek határain, és azok közeledésére, illetve együttműködésére hatottak. Meggyőződésem, hogy más példák is találhatóak.

A racionális választás elmélete

Mint ismeretes, a racionális választás elmélete alkotja a neoklasszikus közgazdaságtan magját. Szigorú tárgyalása Walrasszal kezdődik, majd Arrow és Debreu dolgozta ki érett formában.

Noha az elmélet a közgazdaságtudomány keretében fejlődött ki, használata ma már elterjedt e diszciplína határain kívül. Úttörő szerepet játszottak ebben Gary Becker törekvései, aki e munkásságáért 1992-ben Nobel-díjat kapott. *Becker* [1993] érvelése szerint az emberi cselekvés mozzanatai sok esetben jól leírhatók oly módon, hogy feltételezzük: a döntéshozó azt az alternatívát választja, amely számára az előnyök és hátrányok legkedvezőbb kombinációját biztosítja. A döntéshozóról feltesszük, hogy konzisztens, preferenciái kielégítenek meghatározott konzisztenciakövetelményeket. Ez megfogalmazható úgy is, hogy egy „hasznossági függvényt” maximalizál – vagyis optimálisan választ az alternatívák közül. Ha a racionális választás modelljét alkalmazzuk, akkor nemcsak gazdasági döntéseket (például technológiák közötti termelői vagy árucikkek közötti fogyasztói választást) írhatunk le, hanem olyan problémákat is, mint a bűnözés vagy az öngyilkosság, a családalapítás vagy a politikai választás.

Anti-equilibrium című könyvemben részletesen kifejtem bírálatomat a racionális választás elméletével kapcsolatban (*Kornai* [1971]). Itt most tehát nem a modell valamilyen kritikátlan ajánlgatója szól, hanem olyasvalaki, aki tisztában van ennek a modellnek a korlátaival is. Hadd hangsúlyozzam azonban egyszersmind azt is, hogy súlyos hiba lenne egyszerűen félredobni az elméletet. Főleg pedig azt nem szabad tenni, hogy diszciplínák vagy szubdiszciplínák közötti konfliktussá fokozzuk le a problémát, valami ilyesféle formulával: mi, szociológusok (vagy politológusok, vagy jogászok) nem szeretjük a racionális választás elméletét, ti, közgazdászok, meg csak azért is le akarjátok nyomni a torkunkon. Egyáltalán nem erről van szó! Nincs olyan, hogy *a* szociológus, vagy *a* közgazdász. A szociológus sokféle, és sokféle a közgazdász is. Az utóbbiak között van olyan – magamat is ide számítom –, aki kritikus ezzel az elmélettel szemben, mégis tudja, hogy számottevő magyarázó ereje van, ezért használni, alkalmazni kell. Ám fontos, hogy ne csak a hasznáival, hanem érvényességének korlátaival is tisztában legyünk.

A racionális választás elméletének „otromba” alkalmazói (nem kevesen vannak ilyenek!) azt hiszik, hogy ez *minden* jelenség megértésének kulcsa – hogy nem létezhet olyan emberi viselkedés, amelynek ábrázolását (talán némi erőlködéssel) ne lehetne elvégezni e modell segítségével. Ezzel szemben az értelmes és józan alkalmazók (s ilyenek sokan vannak!) tudják azt, hogy a jelenségek egy bizonyos köre jól magyarázható ezzel az elmélettel, más jelenségek viszont nem. Tudják továbbá, hogy rendszerint még ott is, ahol van is magyarázó ereje, a magyarázat csak részleges érvényű. Nem világítja meg a jelenséget teljes egészében, de kiemelheti annak fontos elemeit. Ezért a magam részéről csak körültekintéssel, óvatosan, kellő korlátok között szeretem használni. Ha magyarázandó jelenséggel kerülök szembe, különösen, ha bonyolult társadalmi jelenségről van szó, igenis érdemesnek tartom föltenni azt a kérdést: vajon melyek is a döntéshozók

motívumai, milyen célok vezetik őket, vannak-e jól megérthető érdekeik (amelyek lehetnek nem gazdasági érdekek is, mint például hatalmi törekvések vagy érzelmi motívumok). Érdeemesnek tartom megvizsgálni, mi ösztönzi őket a cselekvésre, s ennek fényében jobban megérteni, hogy miért az történik, ami választásuk és döntésük nyomán megtörténik – akár tudatos volt a választásuk, akár nem.

Ellene vagyok a racionálisválasztás-elmélet „imperializmusának”, agresszív terjesztésének, a kutatókra való ráerőltetésének. Viszont azt, hogy elgondoljunk rajta, s ahol érdemes, ott használjuk, rendkívül fontosnak és kívánatosnak tekintem.

Megállapítható, hogy napjainkra egyetlen társadalomtudományi diszciplína sem tudja kivonni magát ennek az elméletnek a hatása alól.

Játékelmélet

A racionális választás esetében egy *alapfeltevésnék* („a döntéshozó optimálisan választ”) a közgazdaságtanon túllépő elterjedéséről van szó. A játékelmélet esetében egy *leírási forma*, a helyzetek jellemzésének egyik lehetséges technikája lépi túl egyetlen diszciplína határait.

Mint a neve is mutatja, az első illusztratív példák, amelyekre a játékelmélet alkalmazhatónak bizonyult, társasjátékok voltak. Ám *Neumann* és *Morgenstern* [1944] klasszikus műve rövidesen már gazdasági jelenségekre alkalmazta sikerrel a játékelméletet. Ahhoz sem kellett sok időnek eltelnie, hogy kiderüljön, a módszer bármilyen társadalmi jelenség elemzéséhez felhasználható. Pontosabban: mindenütt, ahol egy jelenségnek több szereplője van, és közöttük interakció áll fenn, vagy legalábbis interakció jöhet létre (kooperálnak egymással, vagy konfliktus van köztük, összehangolják viselkedésüket, vagy egymás ellenében tevékenykednek). Az embereket nagyon sokféle társadalmi kapcsolat fűzheti össze. De ha van közöttük valamilyen kapcsolat, akkor a megnyilvánuló jelenségek elég nagy része leírható valamilyen játékelméleti modellel, és ennek segítségével érdekes következtetésekre lehet jutni. A vizsgált jelenség előfordulhat a politika világában, a családi életben vagy a hadviselésben és még millió és egy területen.

Ha megnézzük, hogy a játékelméletet művelő tudósokat az egyetemeken belül többnyire hol találjuk, azt tapasztaljuk, legtöbbször a közgazdasági tanszékeken dolgozik. Ám a játékelmélet kikerült a közgazdaságtan keretei köréből, és általános társadalomtudományi elemzési módszer lett belőle.

Többváltozós regressziós elemzés országos statisztikai idősorokon

Az adatok bősége és a számítások felgyorsulása közelebb hozza egymáshoz az elkülönülő tudományágakat. A hatvanas években Dél-Korea, Brazília és néhány más ország ragyogó gazdasági növekedési eredményeket ért el. A korabeli kutatók azt látták, hogy ezek az országok tulajdonképpen mind tekintélyuralmi, elnyomó, diktatórikus rendszerek. Fölbukkantak olyan vélemények, hogy a diktatúra nagyon előnyös a növekedés számára, sokkal jobb közeget teremt a gazdaság fejlődésére, mint a demokrácia. A gondolat mellett való érvelés tipikus módszere pedig az volt, hogy hivatkoztak az említett országok valamelyikére, és ennek az egy országnak, esetleg nem egy, de két-három országnak a példájából próbáltak valami általánosítható tanulságot levonni.

Az azóta eltelt évtizedek során sok minden megváltozott. Először is: nagy adatbankok születtek, amelyekben 100–150 ország adatai találhatóak meg, mégpedig hosszú időszakokra vonatkozóan. Ezeknek az idősoroknak egy része kifejezetten gazdasági adat (pél-

dául GDP), de nagyon sok adat található egészen más jellegű, nem gazdasági jelenségekről is.

Az elmúlt 30 év másik fejleménye pedig az, hogy megjelentek a nagy teljesítményű számítógépek, amelyekkel igen nagy egyenletrendszereket, nagyon sok változós regressziós számításokat és más matematikai-statisztikai elemzéseket lehet igen gyorsan megoldani. Olyan feladat, amely százezer számítás elvégzését igényli egyetlen sorozatban, gond nélkül elvégezhető.

Sokan élnek a hatalmas adatbázisok és gyors számítógépek nyújtotta új lehetőségekkel. Az úttörők közül Robert Barrót emelném ki (lásd például 1991-es tanulmányát). Az elmúlt 15 évben ez valósággal „iparággá” vált, százával foglalkoznak kutatók ilyesféle feladatokkal.²

A tipikus eljárás a következő. Valamilyen gazdasági jelenségre (mint például a növekedés üteme vagy a jövedelemegyenlőtlenség változása) vagy valamilyen nem gazdasági jelenségre (mint például az írástudatlanság mértéke) keresünk magyarázatot. Sokféle magyarázó változót vehetünk figyelembe: kezdve a nyilvánvalóan kvantitatív gazdasági-statisztikai adatokkal – mint a beruházási ráta vagy az ország külkereskedelmi nyitottsága –, és végezve különböző kvalitatív társadalmi jellemzőkkel, mint például az, hogy mennyire demokratikus vagy diktatórikus egy rendszer, milyen jogrend uralkodik benne (angolszász vagy német típusú), milyen gyakori és súlyos a korrupció, vagy hogy mi a domináns vallás az illető országban.

Ha tehát a sokféle jelenséget bevonjuk a magyarázó változók körébe, akkor nem kell egyetlen vagy két-három kiragadott példa alapján felelni arra a kérdésre, hogy a vizsgált jelenség milyen tényezők hatására alakult ki vagy változik meg. Nem biztos, hogy a válasz mindig egyértelmű és világos. Igaz, a gondos többváltozós elemzési eljárás nem mindig vezet meggyőző eredményekhez. Ám még így is nagy lépést tettünk előre a megismerésben. A társadalomtudósok a legkülönbözőbb gazdasági és nem gazdasági jelenségek közötti oksági kapcsolatot vizsgálhatják e statisztikai módszerrel, túllépve a közgazdaságtudomány határain.

Ez a megközelítés sokféle súlyos módszertani nehézséget vet fel. Alkalmazása sok esetben aggályos. Nem is egyszer visszaélnék vele, felelőtlenül vonnak le következtetéseket a statisztikai-ökonometriai szempontból problematikus elemzésből. Mégis, e gondok ellenére olyan módszerrel állunk itt szemben, amely – ha körültekintően használjuk – értékes segítséget adhat bonyolult összefüggések megértéséhez.

Nem árt egy figyelmeztetés e módszerrel kapcsolatban. Annyira gyorsak a mai számítógépek, hogy vaktában is folyhat a kísérletezés – ahogy arra az I Just Run Two Million Regressions ironikus cikk is figyelmeztet (*Sala-i-Martin* [1997]). Bármi beilleszthető a jobb vagy a bal oldalra, a regresszió millió számításon alapulhat, és előbb-utóbb találunk egy jól illeszkedő egyenletet. Változatlanul érvényes *Tjalling Koopmans* [1947] figyelmeztetése: nincs megnyugtató mérés, igazán tanulságos kvantitatív vizsgálat – ha az nincs megalapozva elméletileg.

„Puha” adatok használata

Húsz vagy harminc évvel ezelőtt egy közgazdász csak olyan empirikus vizsgálatot vett komolyan, amelyben *ex post* statisztikai adatok szerepeltek. Úgy gondolta, hogy kikérdezésre alapozni egy közgazdasági vizsgálatot valahogy nem komoly dolog. Ilyesmit

² Erről bővebben lásd *Djankov és szerzőtársai* [2003], valamint *Knack– Keefer* [1995].

piackutatók csinálnak, esetleg szociológusok, de egy komoly, tekintélyes közgazdász ilyet nem tesz. Ma már nem így van.

A szakma rájött arra, hogy azt is tudni kell, mi játszódik le az emberek fejében. Milyen várakozásaik vannak, mik a reményeik, hogyan észlelnek dolgokat, miféle értékek hatnak a gondolkodásukra, mennyire optimisták vagy pesszimisták. A jólét ugyan állandóan szerepelt a közgazdászok által fontosnak tartott változók között, ám azt rendszerint kizárólag a fogyasztás volumenével mérték. Ma már teljesen általános, hogy ki-kérdéssel is megpróbálják mérni a megelégedettséget és a boldogságot (lásd *Frey-Stutzer* [2002]).

Ma már tömegével készülnek olyan tanulmányok, amelyek szerzői olyan módszerekre támaszkodnak, amelyeket azelőtt közgazdászok nem alkalmaztak, de a szociológusok igen, mégpedig rendszeresen, rutinszerűen. Sokféle forrásból meríthetők az ilyesféle adatok: közvélemény-kutatásból, interjúkból, szóban vagy írásban feltett kérdésekre kapott válaszokból. Az adatanyag megítélésének kritériuma nem az, hogy az „puha” vagy „kemény”, hanem hogy reprezentatívnak és konzisztensnek tekinthető-e, és hogy a kutatás megvalósítása elég gondos-e.

Rendszerparadigma

Remélem, nem minősül szerénytelenségnek, ha utolsóként egy olyan jellegzetes *megközelítést* emelek ki, amelyet a saját munkáimban szoktam alkalmazni, és amelyet „rendszerparadigmának” neveztem el (*Kornai* [1999]).

Vegyük például azt a történelmi periódust, amelyben évtizedeken át a kommunista párt egyeduralma alatt volt a Szovjetunió és Kelet-Európa. Egyoldalúan jellemeznénk ezt a régiót és ezt a korszakot, ha kizárólag a politikai rezsimet (a kommunista párt politikai monopóliumát) íránk le. Ám az is egyoldalú képet festene, ha csupán a gazdaság jellegzetességeire figyelnénk, tehát csak arról beszélnénk, hogy felszámolták a termelésben a magántulajdont, és minden termelőeszközt államosítottak, és hogy a piacot kiszorították, és bevezették a gazdasági folyamatok központi irányítását. Teljesebb képet kapnánk, ha mindkét nézőpontról szó esne, ha nem feledkeznénk el az ideológia világáról sem, a marxista-leninista eszmék dominanciájáról, az alternatív nézetek üldözéséről, a kommunista rezsimet jellemző retorikáról és propagandáról.

Akkor és csak akkor érthető meg jól e régió 1990 előtti realitása, ha a rendszert mint *egészet* próbáljuk tanulmányozni. Ha arra törekszünk, hogy a rendszer minden szféráját, valamennyi dimenzióját együttesen értsük meg, és felfogjuk, hogy a részek hogyan hatottak egymásra, milyen interakció volt közöttük, hogyan alakult ki a részek közötti kölcsönös függőség.

A rendszerparadigma gazdag intellektuális tradícióra tekinthet vissza. Első nagy úttörőjének Karl Marxot tekinteném (*Marx* [1978], *Marx-Engels* [1983]). Nagy alakjai közé sorolhatjuk Polányi Károlyt, Friedrich Hayeket és Joseph Schumpetert (*Polányi* [2004], *Hayek* [1935], [1991], *Schumpeter* [1942]).

A rendszerparadigma alkalmazására nagy szükség van nemcsak a szocializmus kutatásában, hanem akkor is, amikor a kapitalizmusnak nemcsak az egyik vagy a másik szféráját akarjuk megérteni, hanem a rendszert mint egészet. Különösen fontossá vált ez a szemlélet most, amikor az egykor kommunista országokban rendszerváltás megy végbe; Polányi kifejezésével, „nagy átalakulás” (*Great Transformation*) zajlik le. Azok, akik az elmúlt tizenöt évben a hajdani Szovjetunió területén, a kelet-európai országokban, Kínában és Vietnámban végbemenő változások tanulmányozására specializálták magukat, a „tranzitológusok”, köztük például a Világbank, a Nemzetközi Valutaalap és az EBRD

ezzel foglalkozó munkatársai, jól megértették ezt. Ha nem is használják a „rendszerparadigma” kifejezést saját munkájukkal kapcsolatban, de a feladat természete e szemlélet alkalmazására készíti őket.

A rendszerparadigma nem alkalmazható egyik vagy másik diszciplína szűk határai között. E megközelítés lényege éppen az interdiszciplináris jellegben rejlik.

Javasolt irányok

Melyek a változás kívánatos irányai? Nem javaslom az egyes tudományterületeket elválasztó határok lerombolását. Nem ajánlom azt, hogy egyetlen óriási, mindent átfogó „társadalomtudományi tanszékké” egyesítsük a korábban különálló közgazdasági, szociológiai, politikatudományi stb. tanszékeket. Mentessük az egyesítési mániától, és nem csak taktikai okokból (vagyis hogy elejét vegyük az ilyesféle összeolvadásokat követő hatalmi harcoknak, a pozíciókért folyó könyökléseknek).

Meg vagyok győződve arról, hogy a korábban különálló szakmák értékes tradíciókat hordoznak magukkal, metodológiában, a feladatok megközelítésének módjában, valamint a hatalmas társadalomtudományi irodalom egy-egy jól definiált részhalmazának alapos ismeretében. Nagy hiba lenne, ha a jövőben csak „univerzalisták” kutatnának és tanítanának a társadalomtudományokban.

Három ajánlásom lenne a tudományterületek közötti tudásátadás elősegítésére. Ezek szerényebbek, körülhatároltabbak és talán nagyobb is az esélyük a megvalósulásra.

1. ajánlás. Legyen legalább minimális jártasságunk a többi társadalomtudományban! Bármilyen legyen is az adott társadalomtudós szakterülete, rendelkezék némi ismeretanyaggal más társadalomtudományi területeken is. Max Weber nem az egyetlen tudós, akinek a munkásságát egy közgazdásznak saját szakterületén kívül ismernie kell... Minimumkövetelményekre lenne szükség a közgazdasági doktorátushoz a többi társadalomtudományt és a történelemtudományt tekintve, annak mintájára, ahogy most követelmény a matematikában és a statisztikában való minimális jártasság.

Ami a „felnőtt” kutatókat, önmagunkat illeti, nincs más választásunk, mint az önképzés. Sokkal többet kell olvasnunk a többi társadalomtudomány keretében készült művekből, oda kell figyelniük friss eredményeikre, vitáikra.

Visszatérve az oktatáshoz, felvetődik a kérdés: *kötelező* minimumokat írjunk-e elő a számukra, vagy elégedjünk meg azzal, hogy az egyetem ajánlja a figyelem kiterjesztését, és kreditet adnak az alapszakmán kívüli kurzusok anyagának megtanulásáért? Nem vagyok biztos a válaszban, ezen érdemes lenne tovább vitatkozni. De nem is ez a legfontosabb. Ami igazán lényeges, az az egyetem atmoszférája, a társak igényei egymással szemben. Olyan közhangulatra lenne szükség, amelyben a szakbarbár, bármilyen jól tudja is a maga szakmáját, szégyelli magát műveletlenségéért.

2. ajánlás. Adjunk több biztatást az interdiszciplináris munkához, két vagy több diszciplína művelőinek együttműködéséhez! Ez ma már kevésbé ritka jelenség, mint néhány évtizeddel ezelőtt volt, de azért még nem terjedt el széles körben. Jó lenne, ha gyakoribbá válnának mind az interdiszciplináris kutatások, mind pedig az interdiszciplináris egyetemi kurzusok.

„Interdiszciplináris tudós” – ha valakit így jellemeznek, az manapság nem foglal magában nagy elismerést. „Ő a legjobb filozófus a közgazdászok között” – nem nagy dicséret. Szorgalmaznám ennek az értékelésnek a megváltozását. Számos folyóirat foglalkozik két szomszédos tudományterülettel (például közgazdaságtannal és szociológiával vagy

közgazdaságtannal és joggal). Viszont nincs az angol nyelvű akadémiai irodalomban egyetlen igazán nagy presztízsű folyóirat sem, amely valamennyi társadalomtudományi területet lefedné. Amikor az imént említett Rendszerparadigma cikket megírtam, nem találtam olyan nemzetközi folyóiratot, amelynek a profiljába igazán beleillene.³ Ha fiatalabb lennék, kezdeményezném egy átfogó társadalomtudományi folyóirat alapítását.

3. ajánlás. Segítsük elő egy új típusú „társadalomtudós” megjelenését! Engedjük meg és bíztassuk egy sajátos típusú tudós, a „társadalomtudós” megjelenését az akadémiai világban. A legtöbben persze megmaradnának ökonométernek, kísérleti pszichológusnak vagy empirikus szociálintropológusnak. Mindazonáltal szükség volna a kutatók és nevelők egy kisebb csoportjára, akiknek az az ambíciójuk, hogy szélesebben közelítsék meg a problémákat. Nemcsak az óriások, egy új Hayek vagy egy új Schumpeter méretében van szükség ilyesféle átfogóbb elmékre, hanem a sokkal szerényebb kategóriákban is. Csak egyetlen példát említek. Az országok elnökeinek vagy miniszterelnökeinek olyan tanácsadók kellenek, akiknek sokkal átfogóbb ismereteik vannak, egyszerre sokféle tudományterületen jártasak, módszeresen tanultak történelmet, politikatudományt, közgazdaságtudományt, szociológiát, szociálpszichológiát, mint amivel az eddigi (rendszerint eléggé egyoldalúan képzett) tanácsadók rendelkeztek. Nem kell, hogy részletes enciklopédikus tudásuk legyen, de ismerjék ki magukat ezekben a diszciplínákban, tudják azt, hogy milyen könyvekhez kell nyúlni. Mindez talán ahhoz is segítséget adhat, hogy a vezető politikusok az eddiginél jobb tanácsokat kapjanak.

Befejezésül még egyszer hangsúlyozni szeretném: nincsenek kész receptek a cikkben vázolt problémák megoldására. Arra azonban talán alkalmas ez az írás, hogy felhívja egy nehéz, és eddig kellőképpen meg nem oldott problémára a figyelmet.

Hivatkozások

- BARRO, R. J. [1991]: Economic Growth in a Cross Section of Countries. *Quarterly Journal of Economics*, Vol. 106. No. 2. 407–443. o.
- BECKER, G. S. [1993]: Nobel Lecture: The Economic Way of Looking at Behavior. *Journal of Political Economy*, Vol. 101. No. 3. 385–409. o.
- DIANKOV, S.–GLAESER, E.–LA PORTA, R.–LOPEZ-DE-SILANES, F.–SHLEIFER, A. [2003]: The New Comparative Economics. *Journal of Comparative Economics*, Vol. 31. No. 4. 595–619. o.
- FREY, B. S.–STUTZER, A. [2002]: What Can Economists Learn from Happiness Research? *Journal of Economic Literature*, Vol. 40. No. 2. 402–35. o.
- HAYEK, F. A. (szerk.) [1935]: *Collectivist Economic Planning*. North-Holland, Amszterdam.
- HAYEK, F. A. [1991]: *Út a szolgáshoz*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- KNACK, S.–KEEFER, P. [1995]: Institutions and Economic Performance: Cross-Country Tests Using Alternative Institutional Measures. *Economics and Politics*, Vol. 7. No. 3. 207–228. o.
- KOOPMANS, T. C. [1947]: Measurement without Theory. *Review of Economics and Statistics*, Vol. 29. No. 3. 161–172. o.
- KORNAI JÁNOS [1971]: *Anti-equilibrium*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- KORNAI JÁNOS [1999]: A rendszerparadigma. *Közgazdasági Szemle*, 46. évf. 7–8. sz.

³ Örültem annak, hogy e tanulmány eredeti, angol nyelvű változatát a Világbank által szerkesztett kötet kész volt publikálni. Tulajdonképpen ez sem illik bele egyik szakfolyóiratba sem. Arról nem is szólva, hogy ez a tanulmány tulajdonképpen csak akkor érné el a célját, ha párhuzamosan jelenhetne meg a különböző tudományágak folyóirataiban. Ezt azonban tiltja az a szerkesztési gyakorlat, amely ragaszkodik az első közléshez. Reputációjára büszke folyóirat elzárkózik a másodközléstől. Mindezt inkább csak ironikus céllal említem.

- KORNAI JÁNOS [2007]: Disciplines of Social Sciences: Separation or Cooperation? Nyitó előadás. Megjelenik: *François Bourguignon–Boris Pleskovic–Yehuda Elkana* (szerk.): Capacity Building in Economic Education and Research. World Bank, Washington, DC. 13–25. o.
- KORNAI JÁNOS–ROSE-ACKERMAN, S. (szerk.) [2004]: Building a Trustworthy State in Post-Socialist Transition. Palgrave Macmillan, New York.
- KORNAI JÁNOS–ROTHSTEIN, B.–ROSE-ACKERMAN, S. (szerk.) [2004]: Creating Social Trust in Post-Socialist Transition. Palgrave Macmillan, New York.
- MARX, K. (1867–1894) [1978]: A tőke. Kossuth, Budapest.
- MARX, K.–ENGELS, F. (1848) [1983]: A kommunista párt kiáltványa. Kossuth, Budapest.
- NEUMANN, J. VON–MORGENSTERN, O. [1944]: Theory of Games and Economic Behavior. Princeton University Press, Princeton.
- POLÁNYI KÁROLY (1944), [2004]: A nagy átalakulás. Napvilág Kiadó, Budapest.
- SALA-I-MARTIN, X. [1997]: I Just Run Two Million Regressions. American Economic Review, Vol. 87. No. 2. 178–183. o.
- SCHUMPETER, J. [1942]: Capitalism, Socialism and Democracy. Harper and Brothers, New York.

Függelék

Kiválasztottunk öt-öt mérvadónak tekintett folyóiratot mind a négy vizsgált társadalomtudományi diszciplínából, nevezetesen a közgazdaságtan, a jog, a politológia és a szociológia területéről (lásd *F1. táblázat*). A vizsgálat e 20 folyóirat 2004. évfolyamának cikkein alapszik.

F1. táblázat

A kiválasztott folyóiratok (2004. évi évfolyam)

Közgazdaságtan	Jog	Politológia	Szociológia
American Economic Review	American Journal of International Law	American Political Science Review	American Journal of Sociology
Economic Journal	Columbia Law Review	Comparative Politics	American Sociological Review
Journal of Economic Perspectives	Harvard Law Review	European Journal of Political Research	Annual Review of Sociology
Journal of Political Economy	Rabel's Zeitschrift	Journal of Democracy	Social Forces
Review of Economic Studies	Yale Law Journal	World Politics*	Sociology

* A vizsgálatba bevontuk a *World Politics* 2003. évi évfolyamának utolsó számát is, mivel a folyóiratból 2004-ben csak három szám jelent meg.

Forrás: a *Függelékben* közölt valamennyi táblázatnál: a szerző saját számításai, *Péter Noémi* közreműködésével.

A közgazdasági folyóiratokat magunk választottuk ki, a „vezető folyóiratokra” vonatkozó különböző felmérések figyelembevételével. A többi diszciplínára vonatkozóan a kiválasztáshoz tanácsot kértünk ezek néhány szakértőjétől. Noha a folyóiratok nagy része amerikai, biztosítani akartuk, hogy minden tudományterületen legalább egy nem amerikai folyóirat is szerepeljen a mintában. Végeredményben a kiválasztás eléggé önkényes, bár annyi bizonyosnak látszik, hogy a kiválasztott 5-5 folyóirat az adott tudományterület 10-15 vezető folyóirata között van.

A folyóiratok rendszeres számaiban megjelent önálló cikkek hivatkozásjegyzékeire alapoztuk a számbavételt (lásd *F2. táblázat*). Néhol bevontunk a mintába speciális számokat is. Például az *American Economic Review* esetében bevettük a *Papers&Proceedings*-t, az *Economic Journal* esetében a *Conference Paperst* és a *Harvard Law Review* esetében a *Symposiumot*, valamint a *Supreme Court 2003 Term*-t.

F2. táblázat
A minta méretei

Vizsgált darabok	Közgazdaságtan	Jog	Politológia	Szociológia	Összesen
Folyóiratok	5	5	5	5	20
Folyóiratszámok	27	32	18	22	99
Cikkek	316	65	164	176	721
Hivatkozások	8637	9952	6567	12 827	37 983

A hivatkozásokat a következő kategóriák valamelyikébe soroltuk: közgazdaságtudomány, jogtudomány, politikatudomány, szociológia, interdiszciplináris, egyéb. Az egyes tudományterületeket tágan értelmeztük. Így például a politikatudomány kategóriába beletartoznak a nemzetközi kapcsolatokkal és a külügyekkel foglalkozó folyóiratok, a szociológiába a nemek (nők–férfiak) kérdéseivel foglalkozó folyóiratok (*gender studies*), a jogtudományba a kriminológia stb. A közgazdaságtudomány kategóriába soroltuk a pénzügyek, az üzleti tudományok, a politikai gazdaságtan, a piacszerkezetek és a munkaügyi kapcsolatok témakörével foglalkozó folyóiratokra történő hivatkozásokat is.

Az interdiszciplináris kategória kialakításakor a következőképpen jártunk el: szerencsés esetben a folyóirat címe konkrétan megjelöli, hogy milyen diszciplínák határterületeivel foglalkozik (például a *Journal of Law & Economics* esetében). Más esetekben (például a *Theory and Society* esetében) magunk próbáltuk megállapítani, hogy a szóban forgó folyóirat interdiszciplinárisnak minősül-e.

Ha a hivatkozott mű folyóiratban megjelent cikk, akkor rendszerint megállapítható, hogy mely kategóriába sorolandó. Minden egyéb hivatkozott publikáció, amelyre vonatkozóan ezt nem tudtuk egyértelműen tisztázni, az „egyéb” kategóriába került. Az „egyéb” kategóriába soroltuk valamennyi könyvet, műhelytanulmányt, internetes oldalt, kiadványt stb., valamint a kategóriákba be nem sorolható folyóiratcikkeket.

Az *F3.* és *F4. táblázatból* kiderül, hogy – ha az öt kategóriába besorolt hivatkozásokat tekintjük – a saját diszciplínára történő hivatkozás aránya igen magas (ráadásul a közgazdaságtan esetében a legmagasabb). A főatlóban látható arányszámok a vizsgált tudományterületek befelé forduló jellegére mutatnak rá. Ez az arány igen magas a közgazdaságtan (88,9 százalék) és a jog (84,0 százalék) esetében, s némileg alacsonyabb a politológiát és a szociológiát tekintve (mindkettőnél 65,8 százalékos).

F3. táblázat
Hivatkozások megoszlása

Kategóriák	Közgazdaságtan	Jog	Politológia	Szociológia	Összesen
Közgazdaságtudomány (1)	4344	256	341	625	5 566
Jogtudomány (2)	60	3428	70	190	3 748
Politikatudomány(3)	109	84	1379	286	1 858
Szociológia (4)	50	15	110	3 077	3 252
Interdiszciplináris (5)	322	296	197	497	1 312
Meghatározott diszciplínához való kötődés szempontjából besoroltak összesen (6) = (1) + (2) + (3) + (4) + (5)	4885	4079	2097	4 675	15 736
Egyéb (7)	3752	5873	4470	8 152	22 247
Mindösszesen (8) = (6) + (7)	8637	9952	6567	12 827	37 983

F4. táblázat

A diszciplínákhoz való kötődés szempontjából beazonosítható hivatkozások eloszlása (százalék)

A hivatkozást generáló folyóirat típusa	A hivatkozást tartalmazó folyóirat típusa				
	közgazdaságtan	jog	politológia	szociológia	összesen
Közgazdaságtudomány	88,9	6,3	16,3	13,4	35,4
Jogtudomány	1,2	84	3,3	4	23,8
Politikatudomány	2,2	2	65,8	6,1	11,8
Szociológia	1	0,4	5,3	65,8	20,7
Interdiszciplináris	6,6	7,3	9,4	10,6	8,3
Összesen	100	100	100	100	100

Megjegyzés: az utolsó sorban szereplő 100 százalék az összes hivatkozás halmazának arra a részhalmazára vonatkozik, amelyek az F3. táblázat 6. sorában szerepel. Tehát például a közgazdasági cikkek hivatkozásai közül a 4885 beazonosított hivatkozás képezi az oszlop alján a 100 százalékot. Ennek a 4885 hivatkozásnak 88,9 százaléka közgazdasági folyóiratok cikkeire hivatkozott.

A részletesebb, finomabb feldolgozás egyik iránya: az igen széles reziduális „egyéb” kategória finomabb felbontása. Ezt csak egyetlen diszciplínára, a közgazdaságtudományra vonatkozóan kíséreltük meg.

Az „egyéb” kategória finomabb felbontására tett kísérlet eredményeit az F5. táblázat mutatja be. Látható, hogy az „egyéb” diszciplínák közt sem találunk olyat, amelyre különösebb előszeretettel hivatkoznának a közgazdasági cikkek.

F5. táblázat

Az Egyéb kategória felbontása a közgazdaságtudományi cikkek hivatkozásainak körében

Megnevezés	Darab	Százalék
Egyéb kategória összesen	3752	100
Ebből további tudományágakra beazonosítható:		
Történelem (1)	4	0,1
Matematika, statisztika (2)	87	2,3
Pszichológia (3)	103	2,8
Filozófia (4)	10	0,3
Antropológia (5)	3	0,1
Pótlólag besorolt hivatkozások összesen (6) =		
= (1) + (2) + (3) + (4) + (5)	207	5,5
Továbbra sem beazonosítottak összesen (7)	3545	94,5

Az „egyéb” és a nem egyéb kategóriák aránya is érdekes a kutatás magyarázó ereje szempontjából. A közgazdaságtan esetében a hivatkozások 56,56 százalékát sikerült besorolni, a jog esetében 41 százalékot, a szociológia esetében 36,45 százalékot és a politológia esetében közel 32 százalékot.

Közgazdasági Szemle

MEGRENDELŐLAP

Megrendelem a Közgazdasági Szemlét ___ példányban, az alábbi címre:

Megrendelő neve: _____

Címe: _____

A kézbesítés helye: _____

Az előfizetési díjat csekken fizetem.

Az előfizetési díjat pénzüintézeti átutalással egyenlítem ki.

Előfizetési díj egy évre 18 000 Ft fél évre: 9000 Ft

_____ dátum

_____ aláírás

Megrendelhető levélben: Magyar Posta Rt. 1900 Budapest; faxon: 303-3440;
e-mailben: hirlapelofizetes@posta.hu